asosindex.com.tr/index.jsp?modul=journal-page&journal-id=280

Gmail YouTube Çeviri ben ve...: Balarısının... Kitap Seçimi, Baskı,... Çanakkale Onsekiz...

ASOS indeks

DERGİLER MAKALELER İSTATİSTİKLER REFERANSLAR BAŞVURU İŞLEMLERİ

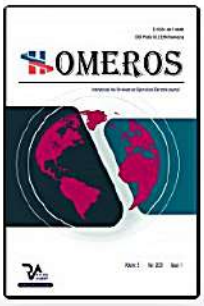

Dergi web sitesi

HOMEROS

Editör:NURİDA NEVRUZOVA

Yayıncı:Holistence Publications

Başlangıç Tarihi:2018

Issn:2667-4688

Yayın Periyodu:Yılda 4 Sayı

Alan:Sosyal

Dergi Türü:Uluslararası

e-Issn:2667-4688

Yayın Dili:Türkçe-İngilizce

ÜAK Temel Alanı:Filoloji

Dergiye ait tüm makaleler

Sayılar

2021

Cilt :4 Sayı:3
Cilt :4 Sayı:2
Cilt :4 Sayı:1

2020

Yeni Yayınlananlar | En Çok Atıf Alan Makaleler

One ghazal's Nesimi
2021 - Aida QASİMOVA

The concept of deception in idioms
2021 - Gamze KARGİ İNCE

Vocabulary in the context of reduplications in Asık Pasha's Garib-Nâme

Yıllara Göre Yayın Sayısı

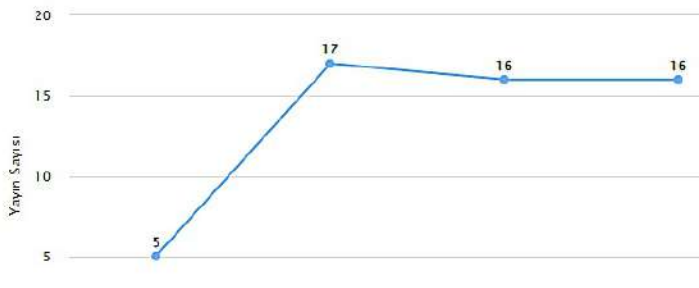

HOMEROS
E-ISSN: 2667-4688
Volume / Cilt: 4, Issue / Sayı: 3, 2021
URL: https://journals.gen.tr/homeros
DOI: https://doi.org/10.33390/homeros.4.3.02

Received / Geliş: 28.06.2021
Acccepted / Kabul: 29.07.2021

RESEARCH ARTICLE /ARAŞTIRMA MAKALESİ

Deyimlerde kandırmak kavramı

The concept of deception in idioms

Gamze Kargı İnce

Öğr. Gör. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Türkiye,
e-mail: gamzekar13@hotmail.com

Özet

Türkçe, anlatımı güç durum ve olayları somutlaştırmalardan yararlanarak ayrıntılı ve kolay anlaşılır bir biçimde ifade eder. Soyut kavramların kolay algılanması amacıyla yapılan somutlaştırmalar, deyimlerde yaygın olarak karşımıza çıkar.

Deyim, gerçek anlamından sıyrılmış en az iki sözcükten oluşan, herhangi bir durumu ya da kavramı daha kolay, incelikli, etkili ve güçlü bir biçimde anlatma gereksiniminden doğan kalıplaşmış söz grubudur.

Ömer Asım Aksoy'un Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü II- Deyimler Sözlüğü adlı eserinden kandırmak kavramını somutlaştıran deyimler taranmış ve karşılıkları da bu eserden alınmıştır.

Kandırmak fiilinin inandırmak, ikna etmek ve aldatmak anlamlarından hareketle deyimlerde kandırmak kavramının nasıl somutlaştırıldığı ve bu kavramın anlambirimcik demeti (sememe) belirlenmeye çalışılmıştır.

Deyimler daha çok eserlerden tespit edilmiş ve biçimsel olarak incelenmiştir. Ancak deyimler üzerine yapılan semantik çalışmalar sınırlıdır. Bu tip çalışmaların, deyimlerin öğretilmesi ve doğru kullanılması konusunda katkı sunacağı düşüncesindeyiz.

Anahtar kelimeler: ad aktarması, deyim, deyim aktarması, kandırmak, somutlaştırma.

Citation/Atıf: KARGI İNCE, G. (2021). Deyimlerde kandırmak kavramı. *Homeros*. 4(3), 137-149, DOI: https://doi.org/ 10.33390/homeros.4.3.02

Corresponding Author/ Sorumlu Yazar:
Gamze Kargı İnce
E-mail: gamzekar13@hotmail.com

Bu derginin içeriği Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 Uluslararası Lisansı altında lisanslanmıştır.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Abstract

Modern Turkish explains situations and events that are difficult to explain using concretisation. concretisations made for easy perception of abstract concepts is used to widly in idioms

İdiom is a formulaic word groups consisting of at least two words stripped of their denotative meaning, any situation or concept easier, arising out of the need to express delicately, effectively and strongly.

The idioms that concretisation the concept of deceiving were scanned from Ömer Asım Aksoy's work entitled Proverbs and Idioms Dictionary II- Idioms Dictinary and the meanings of the idioms were also taken from this work.

Based on the meaning of the verb to convince, to persuade and to deceive, how the concept of deceiving is concreting in idioms and sememe of this concept has been tried to be determined.

İdioms had been more detected and they are studied in terms of syntax and form. However, semantic studies on idioms are limited. We think that such studies will contribute to the teaching and correct use of idioms.

Keywords: metonymy, idiom, metaphor, deceive, consideration

1. GİRİŞ

Dil, konuşulduğu toplumun kültürünün, dünyaya bakışının ve başka toplumlarla olan ilişkilerinin yaratıcısıdır. Her dil dünyayı kendine özgü bir biçimde anlar ve anlatır. Bunun için de söz varlığının anlam açısından incelenmesi gerekir. Benzetmeler, aktarmalar, deyimler ve atasözleri incelenerek o dili konuşan ulusun çeşitli nitelikleri belirlenebilir. (Aksan 1987: 14-15) "Çünkü bu unsurlar o dili kullanan insanların maddi ve manevi kültürlerinin, yaşam biçimlerinin yaratıcısı olan unsurlardır." (Şahin 2004: 1)

Bir dilin anlam yapısı kavramlarının incelenmesi ile ortaya çıkarılabilir. (Aksan 1987: 41) Kavramlar insanın çevresindeki nesnelere, olay ve durumlara ait, kişisel gözlem ve deneyimlere dayanan tasarımların zihinde yer eden ve soyutlama (abstraction) ile dile dönüşen yönüdür, göstergelerin gösterilen yanıdır. Bir dilin söz varlığı temel alınırsa bir sözlükte madde başı olan sözcüklere kavram denilir. (Aksan 1998: 41) Kavramlar tek bir sözcük ile anlatılabildikleri gibi deyimlerle de ifade edilebilirler.

İkiden fazla sözcükten oluşan deyimler, anlam bilimi bakımından kendisini oluşturan sözcüklerin anlamlarından bağımsız bir biçimde tek bir sözcük gibi davranan kalıp söz öbekleridir. Türkçede yaygın biçimde kullanılan deyimler, anlatılması zor durumları ve kavramları aktarma yoluyla daha kolay, etkili, incelikli ve canlı bir biçimde somutlaştırırlar.

Aktarma, anlatılmak istenen bir kavramın bir yönüyle benzediği ya da ilişkili olduğu bir başka kavramla anlatılmasıdır. Dilde güçlü, etkileyici ve sanatsal bir anlatıma olanak sağlayan aktarmalar, temelde ad ve deyim aktarması olarak iki biçimde yapılır.

Deyim Aktarması (Benzetme ilgisi, İğretileme, Metaphor): Aktarmaların yaygın kullanılan türüdür. Deyim aktarmalarında anlatılmak istenilen kavram, benzetilen kavramın gösterenine aktarılarak somutlaştırılır. Dönüşü olmayan yola girmek. Asla bırakılmayacak, vazgeçilmeyecek bir durumda olmak anlamında kullanılan deyimde bir kimsenin vazgeçemeyeceği bir durumda olması ile geri dönülmeyecek bir yola girmek arasında bir benzetme ilgisi kurularak somutlaştırma yapılmıştır.

Ad Aktarması (Mecaz-ı mürsel, Metonymy): Ad aktarmalarında anlatılmak istenilen kavramın, kendisi kullanılmadan, ilgili, bağlantılı olduğu başka bir kavramla, başka bir göstergeyle ifade edilmesidir. Yüz çevirmek. Gösterdiği ilgiyi kesmek anlamındadır. Kıymet verilen varlıklar yakında, göz önünde tutulurken istenmeyen, sevilmeyen varlıklar ise uzak tutulur. Bu deyimde yüzün başka yöne çevrilmesi ile "ilgisiz olma, değer vermeme" arasında ilgi kurulmuştur.

Deyim aktarması bir benzerliğe, ad aktarması ise bir ilgiye ve ilişkiye dayanılarak yapılan aktarmalardır. (Aksan 1990:190) Deyim anlam daha çok bu iki yolla oluşur. Ancak dilimizde deyimler, telmih (Alüzyon) ile de oluşturulabilir.

Telmih (Alüzyon): Telmih ile oluşturulan deyimlerde

kavram anlatılırken geçmişte yaşanmış bir olay ya da duruma gönderimde bulunulur. Deyim anlamın anlaşılması gönderimde bulunulan olay ya da durumun bilinmesine bağlıdır. Leyla Subaşı (1988) bu tip deyimleri "deyimleşme Olgusunda Alüzyon" başlığı altında incelemektedir. Subaşı Alüzyon yapılarda doğrudan deyim aktarması, ad aktarması ya da etkisi bulunmadığını belirtir. Gemileri yakmak deyimi, bir işe başlayıp bir yola koyulup işten vazgeçmeyeceğini, hiçbir biçimde olası olmadığını anlatır. Bu deyimde Roma imparatoru Sezar'a atfedilen bir hikâye ile benzerlik ilişkisi kurularak somutlaşma gerçekleştirilmiştir.

Kandırmak fiiline Türkçe Sözlük'te "1. Kanmasını sağlamak, inandırmak, ikna etmek 2. Aldatmak. 3. İçme, yeme isteğini karşılamak." anlamları verilmiştir. Fiilin ilk iki anlamından hareketle kandırmak kavramını ve anlambirimciklerini somutlaştıran deyimler, Ömer Asım Aksoy'un Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü II- Deyimler Sözlüğü adlı eserinden taranmıştır. Taranan deyimlerin karşılıkları verilirken de bu eserden yararlanılmıştır. Ancak taramamız sırasında deyim olmadığını düşündüğümüz yapılar dikkate alınmamıştır. Ayrıca bu anlambirimciklerin deyimlerde hangi somut kavram ve durumlarla somutlaştırıldığı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Taranan deyimler somutlaştırdıkları anlambirimciğin altında incelenmiştir.

Türkçe fonetik, morfolojik, etimolojik ve sentaktik bakımdan ayrıntılı bir biçimde incelenmiş ancak semantik yönü üzerine pek durulmamıştır. Dolayısıyla Türkçenin semantik özellikleri en az bilinen ve en az araştırılan tarafıdır. Deyimler, ulusların dünyaya bakışını, gelenek ve göreneklerini, düşünce tarzını ve duygularını dikkat çekici bir biçimde anlatan dil malzemesidir. Ancak deyimler daha çok tespit edilmiş üzerinde yapılan semantik araştırmalar sınırlı kalmıştır.

Bu çalışmada kandırmak kavramının nasıl somutlaştırıldığı ve bu kavramın anlambirimcik demeti (seneme) belirlenmeye çalışılmıştır. Böylece deyimler üzerine yapılan semantik çalışmalara katkıda bulunmak amaçlanmıştır. Bu tip çalışmaların, deyimlerin etkili bir biçimde öğretilmesini, doğru ve verimli kullanılmasını sağlayacağı düşüncesindeyiz.

2. DEYİM AKTARMASI (BENZETME İLGİSİ) İLE SOMUTLAŞTIRILAN DEYİMLER

Taramalar sonucunda deyim aktarmasıyla kurulmuş kandırmak kavramını ve anlambirimciklerini somutlaştıran 72 deyim tespit edilmiştir. Bu deyimlerde kandırmak kavramın hangi yollarla gerçekleştirildiğini gösteren 18 anlambirimcik belirlenmiştir. Bunlar abartmak, aldanmama, ayartmak, dolap, düzen, hile, oyun, tuzak, ikiyüzlülük, ikna, inanmak, aldatmak, kurnazlık, oyalamak, sinsilik, uydurmak, yalan ve yutturmadır. Anlambirimciklerin birbirlerine olan yakınlıkları düşünülerek 14 başlık oluşturulmuştur. İnceleme konumuz olan deyimler somutlaştırdıkları anlambirimciğin altında verilmiştir. Ardından deyimin anlamı italik olarak yazılmış ve yaptığı somutlaştırma incelenmiştir.

2.1. Abartma

Bire bin katmak: Olan olayları abartarak anlatmak, başkasının sözünü aktarırken onun söylemediği birçok ayrıntı eklemek. Söylenen sözün bir sayısı ile bin sayısı arasındaki ilişkiye benzetilmesiyle abartı kavramı anlatılmıştır.

2.2. Aldanmama

Ana(sı) usta, (ekmeği) yufka yapar, çocuk usta, çift çift kapar: Başkasına bir şeyler vermesi gereken kişi, az az verip sayıyı çoğaltarak çok şey veriyormuş gibi görünmek ister. Ancak verileni alan kimse bunlardan birkaçını birleştirerek aldanmadığını gösterir. Aldanmama kavramı insanın temel yiyeceklerinden biri olan ekmeğin inceliği ve sayısı ile somutlaştırılmıştır.

Bende (Sende, onda) o göz var mı?: Buna inanacak kadar saf mıyım? Göz, insanoğlunun dünyaya açılan penceresi ve en çok inandığı organıdır. Deyimlerde inanma, güvenme, kanma, kandırma gibi pek çok kavramın göz ile somutlaştırıldığı görülmektedir.

Külahıma anlat (onu benim külahıma anlat): Söylediklerine hiç inanmıyorum. Söylenen sözü değerlendiren, doğru mu yalan mı olduğuna karar veren başın içindeki beyindir. Söylenenlere ancak içi boş, keçeden yapılmış bir başlığın inanabileceği anlatılmıştır.

Kül yutmamak: Oyuna gelmemek, alavereye aldanmamak. Oynanan oyun, kurulan tuzak, insanlar tarafından yenilmeyen kül sözcüğü aracılığı ile somutlaştırılmıştır.

Sen giderken ben geliyordum: Ben bu oyunları senden iyi bilirim; beni aldatamazsın. Bu deyimde somutlaştırma yaşamın yolculuğa benzetilmesi ile yapılmıştır.

2.3. Aldatmak

Açmaza getirmek (düşürmek): Bir kimseyi içinden çıkamayacağı bir duruma sokmak. Çıkış yolu bulunmayan, güç bir durum içinde olmak, açmaz sözcüğü ile betimlenmiştir.

Adımı güveç koy amma, ocak üstüne koyma: Beni güç işleri yapıyormuşum gibi tanıt; ama o işleri üzerime yükleme. Güç işleri başarmak, yemeği iyi pişiren güveç kabına benzetilirken işin yapılmaması da kabın ocağa konulmamasıyla ifade bulmuştur.

Ali'nin külahını Veli'ye, Veli'nin külahını Ali'ye giydirmek: Kendisinin para varlığı bulunmadığı halde birinden aldığını ötekine, ötekinden aldığını bir başkasına vererek işini yürütmek. Para kavramı kâğıttan huni biçiminde katlanarak yapılan, aldatmacaya dayalı oyunların oynandığı külah sözcüğüyle ifade bulmuştur. Paranın alınıp verildiği kimseler de Ali ve Veli özel adlarıyla somutlaştırılmıştır.

Avucunun içine almak: Bir kişiyi etki ve baskısı altına almak. Kontrol ve baskı oluşturma nesneleri tutmaya yarayan elin aya bölümüyle betimlenmiştir.

Ayağını kaydırmak: Bir yolunu bulup işinden uzaklaştırmak. Bir kimsenin bir yerden uzaklaştırılması dikelmemize yarayan organın (ayağın) zeminle bağlantısının kesilmesine benzetilmiştir.

Çelme takmak: Bir kimsenin iyi yolda olan işini engelleyecek, bozacak davranışta bulunmak. Bir kimsenin işine engel olmak ayağını bacağına geçirip yıkmaya çalışmaya, çelme takmaya, benzetilmiştir.

Çırak çıkarmak: İş ortağını, kazanç göstermeden ya da zarara sokarak, ortaklıktan ayırmak. Bir kimsenin bulunduğu konumdan çeşitli yollarla uzaklaştırılması, zarara uğratılması çırak sözcüğünde ifade bulmuştur.

Boğuntuya getirmek: Utandıracak ya da bir şey söylemesine fırsat vermeyerek şaşırtıp bunaltarak bir kimseye bir şeyi kabul ettirmek ya da yüksek fiyatla mal satmak. Bunaltıp sıkıntıya sokmak boğuntuya benzetilerek somutlaştırılmıştır.

Çantada (torbada) keklik: Ele geçirilmesi o denli kesin ki elde edilmiş sayılır. Kolay kandırma, avlanarak çantaya konmuş kekliğin ele geçirilme kolaylığına benzetilerek somutlaştırılmış.

Eksik olma bayır turpu: (Alaylı bir "eksik olma") Kendini yardım etmiş gibi gösteriyorsun ama beni kandıramazsın. İşe yaramaz kimse bayır turpuna benzetilmiştir.

Gürültüye getirmek (boğmak): Söz kalabalığından, eylem karışıklığından yararlanarak istediğini elde etmek. İsteğin kabul ettirilmesi için yapılan söz kalabalığı ve çıkarılan karışıklık gürültü ile betimlenmiş.

Hasıraltı etmek: Bir işi bilerek ve haksız olarak yürütmemek, örtbas etmek. Bir durumun, bir olayın yayılmasını engellemek, bir işi yapılması gerekirken haksız bir biçimde yapmamak taban örtüsü olan hasırın altına koymak biçiminde betimlenmiştir.

Lades tutuşmak: İki kişi, tavuğun lades kemiğini birer ucundan tutup çekerek kırmak. (Bu işlemle bir "dikkat" oyunu başlar. Hangisi ötekinin elinden bir şey alırken "aklımda" demeyi unutursa yenilmiş olur.) Kandırma kavramı, iki kişiyle birbirini kandırmaya dayalı oynanan lades oyununa benzetilerek somutlaştırılmış.

Üstüne oturmak (yatmak): Başkasının malını mal edinmek. Sahiplenmek bir nesnenin üzerine oturmakla betimlenmiştir.

2.4. Ayartmak

Baştan çıkarmak: Ayartmak, doğru yoldan saptırmak, kötü yola sürüklemek. Doğru yol; temel, esas anlamına gelen baş sözcüğü ile anlatılmıştır. Doğru yoldan ayırmak ise çıkmak fiili ile ifade edilmiştir.

Damarına girmek: Bir kimsenin hoşlanacağı şeyler yapıp kendisini ona sevdirmek. Kendini sevdirmek, canlılarda besleyici sıvıların dolaştığı kanal olan damarda dolaşmakla anlatılmıştır.

Sakalının altına girmek (birinin): Yakınlık, dostluk kurarak ona düşüncesini aşılamak.Yakınlık derecesi sakalın altı ile betimlenmiştir.

2.5. Dolap, Düzen, Hile, Oyun, Tuzak

Ayağıyla tuzağa düşmek: Safça davranışı ve işe önem vermemesi yüzünden açık bir hile ya da tehlikenin kurbanı olmak. Kişinin düştüğü kötü durum tuzağa benzetilir. Bu duruma kendi davranışları nedeniyle gelmesi de ayakla ifade edilmiştir.

Çukurunu (kuyusunu) kazmak (birinin): Birini felakete sürükleyecek plan hazırlamak. Bir kimsenin üzülmesine neden olmak için kurulan tuzak çukur

sözcüğü ile açıklanmıştır.

Dolabı bozulmak: Hilesi ortaya çıkmak. Hile yapmak için kurulan düzenek dolaba benzetilirken hilenin ortaya çıkması bozulmak fiili ile ifade edilmiştir.

Faka basmak: Tuzağa düşmek, aldatılmak. Aldatılmak, bazı hayvanları yakalamak için kullanılan bir tuzağa düşmeye benzetilmiştir.

Kafese girmek: Kendisinden yararlanacak bir kimsenin tuzağına düşmek ve bundan kurtulamamak. Tuzak kavramı kafes sözcüğünden yararlanılarak anlatılmış.

Kafese koymak: Bir kişiyi tuzağa düşürüp kendisinden yararlanmak. Bir kimsenin içine düşürüldüğü tuzak kafesle betimlenmiştir.

Kapana düşmek (tutulmak): Tuzağa düşmek, birinin düzenbazlığı ile içinden çıkamayacağı güç bir duruma düşmek. İçine düşülen güç durum kapana benzetilmiştir.

Kazık atmak (yemek): Bir malı bir kimseye değerinden çok pahalıya satmak ya da almak. Aldatmak kavramı toprağa çakılan ucu sivri demir ya da ağacın, kazığın, hedefe fırlatılmasına benzetilerek somutlaştırılmıştır.

Kulpunu bulmak: Yapılacak iş için yasallığı tartışılır bir çözüm yolu bulmak. Yasal olmayan şüpheli durum kulp sözcüğü ile ifade edilmiştir.

Kumpas kurmak: Bir kimseyi tuzağa düşürecek gizli bir iş düzenlemek. Bir kimsenin ardından gizlice yapılan iş, kumpasla anlatılmıştır.

Kündeden atmak: Birini ağır biçimde yere sermek, oyun ederek yıkmak. Yapılan oyun sonuçlarının ağırlığı bakımından güreşçinin rakibine yaptığı oyunlardan biri olan kündeye benzetilmiştir.

Oyuna (dolaba) gelmek (getirmek): Aldatılmak, hile ile kötü bir duruma düşürülmek (düşürmek). Bir kimseye yapılan hile, gerçek dışılık anlamını barındıran oyun ve dolap kavramlarına benzetilerek somutlaştırılmıştır.

Zokayı yutmak: Aldatılarak büyük zarara uğramak. Düşülen zor durum bir balığın zokayı yuttuğundaki duruma benzetilmiştir.

2.6. İkiyüzlülük

Acem kılıcı gibi iki tarafı (taraflı) kesmek: Birbirine karşı olan iki tarafa da dostluk ya da düşmanlık eder bir durum göstermek. İkiyüzlülük, iki yüzü de keskin bir kılıca benzetilmiştir.

İkili oynamak: Birbirine karşı olanlardan hem birini hem ötekini desteklemek. İkiyüzlülük, bir oyunun her iki oyuncusunun da desteklenmesine benzetilerek somutlaştırılmıştır.

Tavşana kaç, tazıya tut demek: Davranışları birbirine ters düşen iki tarafın her birini kendi tutumunda yüreklendirmek. Bir av sahnesi canlandırılmış. İkiyüzlülük, hem av hem de avcının desteklenmesi ile somutlaştırılmıştır.

2.7. İkna

Ağzından girip burnundan çıkmak: Ne yapıp ederek bir kimseyi bir şeye razı etmek. Olabilecek veya olamayacak her şeyi yapmayı içine nefes çekmek için kullanılan bir organdan yani burundan bir şey çıkarmaya benzetilmiş.

Çevir kaz(ı) yanmasın: Kırılan potun farkına varıldığında durumu kurtarmaya çalışma. Lafı kimsenin kırılmayacağı bir yöne çevirmek, ateşte kazın çevrilmek yoluyla yakılmadan pişirilmesine benzetilmiştir.

Ne kızı veriyor, ne dünürü küstürüyor: (Birinin) Dileğini yerine getiremeyeceğini, onu gücendirmeyecek biçimde söylemek. Karşı tarafı kırmadan ikna etmek, kız isteme törenine benzetilmiş. İkna kavramı olmuş bir olaya dönüştürülerek somutlaştırılmıştır. (Oyalamak)

2.8. İnanmak

Kabul olunmayacak duaya amin demek: Olmayacak şeye, olacak gibi inanmak, kendini kandırmak. Olmayacak beklentiler kabul olmayacak dua ile, bunlara inanmak ise onaylama ve istek belirten amin sözcüğü ile ifade edilmiştir.

2.9. Kurnazlık

Külahı (papucu) ters giydirmek (Biri başkasına, şeytana): Bir kişinin kurnaz olarak bilinenleri dahi aldatacak ölçüde aşırı kurnaz olması. Aşırı kurnazlık ters giyilemeyecek giysilerin bile ters giydirilmesiyle anlatılmıştır. Kurnazlığın derecesi kurnazlık yapılanın

şeytan olması ile arttırılmıştır.

2.10. Oyalamak

Ağzına bir parmak bal çalmak: Bir kimseyi tatlı bir vaatle oyalamak. Bir kimseyi oyalamak ve kandırmak için söylenen sözler, çocukları oyalamak için ağızlarına verilen bala benzetilmiş.

Çamura yatmak: Kendisinden beklenen işi ya da yardımı, çeşitli bahaneler ileri sürüp yapmamak. Bir işi yapmamak için sunulan bahaneler çamura benzetilmiş.

Gazel okumak: Kandırıcı, oyalayıcı boş sözler söylemek. Kandırıcı oyalayıcı boş sözler, belli kurala bağlı olmadan icra edilen müzik eseri olan gazele benzetilerek somutlaştırılmıştır.

2.11. Sinsilik

Adım adım yer edeyim, gör sana neler edeyim: Ne yapacağını sezdirmeden, yavaş yavaş senin bulduğun yere bir yerleşeyim. Ondan sonra sana ne yapacağımı ben bilirim. Yapılacak işin yavaş yavaş, aşama aşama yapılması adım atmaya benzetilmiştir.

Alttan güreşmek: Yenilecekmiş gibi görünüp gizli gizli yenme yollarını kollamak. Pasif görünerek gizlice yenmeye uğraşmak, güreşte beden altından yapılan oyunlara benzetilmiştir.

Karda gezip izini belli etmemek: Yaptığı uygunsuz işi, kimsenin sezmeyeceği bir ustalıkla yapmak. Kar üzerine basıldığında, üzerinde yüründüğünde içeri çökerek ayak izlerinin oluştuğu bir nesnedir. Böyle bir nesne üzerinde yürüyüp de ayak izlerini belli etmemek büyük bir başarıdır. Deyimde kurnazlık ve sinsiliğin derecesi karda ayak izlerinin belli edilmemesine benzetilerek somutlaştırılmış.

Yere bakan yürek yakan: Sessiz ve yumuşak huylu göründüğü halde sinsice dolap çevirip kötülükler yapan. Uslu ve sessiz görünme yere bakmakla, kötülük yapmak ise yürek yakmakla (Çok acı vermek) betimlenmiştir.

2.12. Uydurmak

İşkembeden atmak: İncelemeye, bir kaynağa dayanmayan ve inandırıcı olmayan söz söylemek. Yediğimiz yiyeceklerin bir araya geldiği, birbirine karıştığı ve sindirime hazırlandığı mide inanılmayacak sözlerin barındığı yer olarak betimlenmektedir.

Karnından söylemek: Uydurup söylemek. Söylenen sözün mahiyetinin yalan olması, söz söyleme yeri olan ağızla besinleri sindirim için hazırlayan midenin yeri değiştirilerek betimlenmiştir

2.13. Yalan

Balon uçurmak: İlgilileri şaşırtmak ya da onların durumunu nasıl karşılayacaklarını anlamak için yalan bir haber yaymak. Şaşırtmak için yayılan yalan haberin yayılması, içi boş bir nesne olan balonun uçurulmasına benzetilmiş.

Bir ayak üstünde bin yalan söylemek: Ayak üzeri bir konuşma zamanı içinde birçok yalan söylemek. Kısa sürede çok sayıda yalan söylemek, adım atmak için ayaklarınızdan birini yerden kaldırıp tekrar yere koyma süresi ile betimlemiştir.

2.14. Yutturma

Akşam Hacı Mehmet, sabah eskici Yahudi: Kimileyin kendini iyi, doğru adam gibi gösteren hileci, dalavereci. İyi ve doğru adam Hacı Mehmet (Müslüman), hileci ve dalavereci kimse ise eskici Yahudi ile betimlenirken bir kimsenin kimi zaman iyi kimi zaman kötü olması da akşam (kötü) ve sabah (İyi) sözcükleriyle ifade edilmiştir. Müslümanlık–Yahudilik ve sabah-akşam sözcüklerinin karşıtlığından yararlanılarak somutlaştırılmıştır.

Altı alay, üstü kalay: Bir nesnenin altı ile üstünün uyumlu olmaması. Dış görünüşü güzel, içi kötü kimse. Bir nesnenin altının alay sözcüğü ile küçümsenecek kadar kusurlu, üstünün ise sürüldüğü nesneyi parlatan, güzelleştiren kalay madenine benzetilerek güzel olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca iyi ve kötü kavramları, alt ve üst sözcüklerinin anlam karşıtlıklarından yararlanarak somutlaştırılmıştır.

Dışı eli yakar, içi beni (yakar): Dıştan görünüşü, herkesi kıskandıracak kadar güzel, içyüzü, sahibi için üzücü. Burada etkileyicilik ve üzüntü, yakmak fiili ile anlatılmıştır. Ayrıca deyim anlamın oluşmasında dış ve iç sözcüklerinin anlam karşıtlığından yararlanılmıştır.

Dışı kalaylı, içi alaylı: Dışı süslü, güzel görünüşlü, ama içi berbat. Bir nesnenin güzelliği kalay madenine benzetilerek, çirkinliği ise alay sözcüğü ile anlatılmıştır. Dış ve iç sözcüklerinin anlam karşıtlığından da yararlanılmıştır.

Düğün aşı ile (pilavıyla) dost ağırlamak (gönüllemek): Herkesin yararlanabileceği şeyi, memnun edilmesi için özen gösterilmesi gereken kimseye özel olarak hazırlanmış gibi sunmak. Yutturma kavramı, düğüne gelen bütün davetlilere sunulan bir yemeğin özel kimse için hazırlanmış gibi gösterilmesi biçiminde betimlenerek anlatılmış.

Dün cin olmuş, bugün adam çarpıyor: Yaptığı işte ustalaşmadan hile yollarına başvurarak işinde ustalaşmış gibi deneyimli kimseleri geride bırakma. Kendisini deneyimliymiş gibi gösteren kimse gözle görülmeyen, iyilik ve kötülük de yapabilen yaratığa benzetilmiştir.

Ekini belli etmemek: Kusurlu, hileli bir işi kusursuz, doğal imiş gibi gösterme ustalığını başarmak. Yutturmak kavramı, bir şeyin eksiğini tamamlamak için sonradan takılan parçanın ek yerinin anlaşılmamasını sağlamaya ve onu kusursuz gibi göstermeye benzetilerek somutlaştırılmıştır.

Gece silahlı, gündüz külahlı (gündüz külahlı, gece silahlı): Kimseye sezdirmeden kötü işler yapan, ama birtakım davranışlarıyla kendini iyi bir insan gibi gösteren kimse. İyi davranışlı kimse külahlı, kötü davranışlı kimse ise silahlı sözcükleri ile betimlenmiştir. Külah sıradan, çevresine zararı olmayan kimselerin taktığı bir başlıktır. Silah ise savunma ve saldırı amacıyla kullanılan bir nesnedir. Deyimde külah ve silah sözcüklerinin karşıt anlamlarından yararlanılmıştır. Kötü olduğu halde iyi imiş gibi görünmek de gece ve gündüz sözcüklerinin anlam karşıtlığı ile anlatılmıştır.

Gönlü ile oynamak (Birinin): Birini sever görünüp avutmak. Sevgi, duyguların kaynağı gönül ile ilişkilendirilirken gerçekten sevmemek "oyna-" fiili ile ifade edilmiştir. Birine karşı umursamaz davranmak anlamında kullanılan "oyna-" fiilinin somut varlıklar için kullanıldığını düşünülürse gönlün önemsenmesi ile bir kimsenin önemsenmemesi arasında bir benzerlik ilişkisi kurulmuştur.

Hacı sandığımızın haçı koynunda çıktı: İyi sandığımız kişinin gerçek kimliğini gizlediği, kötü bir kimse olduğu anlaşıldı. İyi sanılan kimse hacı olarak nitelendirilirken göğsünde haç taşıması da Hristiyan kimliğini sakladığını ifade etmektedir. Hacı ve haç sözcüklerinin anlam karşıtlığından ve ses benzerliğinden yararlanılarak bir somutlaştırma yapılmıştır.

İçi beni, yakar, dışı eli (yakar): Bana ilişkin olan bu nesne, bu durum, herkese çok çekici görünür, ama benim için bir sıkıntı konusudur. Bir nesne, durum ve kişiye yakın ve uzak kimseler, iç ve dış sözcüklerinin karşıtlığıyla ifade edilmiş. Bunların sıkıntı ve mutluluk vermesi de yakmak fiilinin zarar vermek ve güçlü sevgi uyandırmak anlamlarından yararlanılarak somutlaştırılmıştır.

Kuzu postuna bürünmek: Suçlu ve saldırgan olduğu halde kendini zararsız ve uysal göstermeye çalışmak. Kuzu, Türkçede uysallığın, sakinliğin simgesi haline gelmiş bir canlıdır. Tehlikeli ve saldırgan bir kimsenin kendini sakin ve zararsız gibi göstermesi, böyle bir kimsenin kuzunun postunu giymesiyle betimlenmiştir.

Oralarda (oralı) olmamak: Anlamazlıktan gelmek, sezmemiş görünmek, önemsememek. Anlamamış gibi görünmek beden olarak orada olmamağa benzetilerek anlatılmış.

Renk vermemek: Duygu ve düşüncesini belli etmemek, bir şeyi bildiği halde bilmez gibi görünmek. Duygu ve düşünce, renk sözcüğüne aktarılarak somutlaştırılmıştır.

Sıçan olmadan çuval delmek: Yeni öğrenmeye başladığı konuda deneyimli olduğunu düşündürerek üstün işler yapmaya kalkışmak. Kendisini deneyimliymiş gibi gösteren kimse, zararlı ve büyük türleri bulunan bir kemirgen olan sıçana benzetilerek somutlaştırma yapılmıştır.

Süsü vermek (Kendisine ya da bir nesneye başka bir şey): Gerçeğe aykırı olarak, kendisinde ya da bir şeyde üstün bir nitelik varmış gibi göstermek. Gerçekte var olmayan üstün nitelikler süse benzetilerek somutlaştırılmıştır.

3. AD AKTARMASI (BAĞLANTI İLGİSİ) İLE SOMUTLAŞTIRILAN DEYİMLER

Taramamızda ad aktarması yoluyla kandırmak kavramını ve anlambirimciklerini somutlaştıran 14 deyim tespit edilmiştir. Bu deyimlerde kandırmak kavramın yapılma yollarını anlatan aldatmak, ayartmak, dolap, düzen, hile, oyun, tuzak, ikna, inandırmak, inanmak kurnazlık, sinsilik, uyanıklık, uydurmak, yalan ve yutturma olmak üzere 15 anlambirimcik tespit edilmiştir.

Ayrıca bu anlambirimciklerin deyimlerde hangi somut kavram ve durumlarla somutlaştırıldığı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Taranan bu deyimler somutlaştırdıkları anlambirimciğin altında incelenmiştir. Deyimin önce anlamı verilmiş, ardından anlambirimciği hangi somut kavram, durum ya da olay ile somut-

laştırdığı anlatılmıştır.

3.1. Aldatmak

Göz boyamak: Kötü şeyi iyi gibi göstererek aldatmak, gösterişle aldatmak. Görmek, işlevi gereği göz ile ilişkilendirilmiş, farklı görünmek ise boyamak fiili ile ifade edilmiştir.

3.2. Ayartmak

Aklını (Zihin) çalmak (çelmek): Düşüncesine etkileyerek onu istediği yola sürüklemek. Akıl ile ilgili makaleye bir bak anlama belki bir şeyler yazabilirsin. Ayartmak kavramını belirtmek için düşüncenin gerçekleştiği yer olan akıl/zihin kullanılmıştır.

Beyin yıkamak: Kişiyi kendi görüş ve düşüncelerinden ayırıp başka bir görüş ve düşünceyi benimser duruma getirmek. Düşünmemize yarayan organımız beyin, kendi görüş ve düşüncelerimizle ilişkilendirilmiştir. Bunların yok edilip yerine yenilerinin konması da yıkamak fiili ile ifade edilmiştir.

3.3. Dolap, Düzen, Hile, Oyun, Tuzak

Kitaba (Kitabına) uydurmak: Yasal olmayan bir işi yasalmış gibi gösterecek bir yol bulmak. Yasallaştırma toplumsal düzenle ilgili kuralları içeren kutsal kitap ile ilişkilendirilerek somutlaştırılmıştır.

3.4. İkna

Dil dökmek: İnandırmak ya da yaranmak için karşısındakinin hoşlanacağı şeyler söyleyip durmak. Hoşa gidecek söz söylemek konuşma organımız dil ile ilişkilendirilmiştir.

Elde etmek: Yansız ya da başkasına bağlı olan bir kimsenin kendinden yana olmasını sağlamak. Kendine bağlama kavramı nesneleri tutmaya yarayan organımız el ile ilişkilendirilmiştir.

3.5. İnanmak/ İnandırmak

Ağzının içine bakmak (baktırmak)/ağzına bakmak: Birinin söylediklerini zevkle ve dikkatle dinlemek, bu sözlere uymak. Dinleyicinin dikkati ve söylenenlere uyması, söyleyendeki konuşma organına bakmaya benzetilmiştir. Söylenenler ağız, söylenenlerin takip edilmesi de bakmak fiili ile anlatılmıştır.

3.6. Kurnazlık

Başının altından çıkmak (Bir şey /birinin): Kötü bir işi, gizlice ve kurnazca kendisi hazırlamış olmak. Düşünme organı baş ile kurnazlık arasında ilişki kurulmuştur.

3.7. Sinsilik

Ağzından laf almak: Bir kimseyi konuşturarak gizli tuttuğu şey üzerine bilgi edinmek.

Bir kimsenin eğilimini söyletmeyi ağızla ilişki kurarak anlatmış.

Ağzını aramak (yoklamak): Bir kimseyi konuşturarak belli bir konu üzerindeki düşüncesini öğrenmeye çalışmak. Bir kimsenin niyet ve düşüncesini söylemesi ağızla ilişkilendirilmiş, onu konuşturma çabası ise aramak ya da yoklamak fiili ile ifade edilmiştir.

3.8. Uyanıklık

Gözünü dört açmak: Çok dikkatli olmak, aldanmamak için uyanık olmak. Farkında olma, uyanıklık kavramları, gözün açılma hareketi ile karşılanmıştır. Gösteren (Gözünü dört aç-) ve gösterilen (dikkatli, uyanık olmak) arasında yakın ilişki söz konusudur.

3.9. Uydurmak

Kafadan atmak: Bir konu üzerinde inceleme yapmadan rastgele söz söylemek. Kafa ile düşünme, araştırma ve inceleme arasında bir ilişki kurulmuş. Atmak fiili, dışarıya çıkarmak anlamıyla işin düşünülmeden yapıldığını ifade etmektedir.

3.10. Yalan

Ağız satmak: Yapamayacağı bir işi yapacakmış gibi konuşmak. Konuşmak, bu iş için kullandığımız organımız olan ağız ile ilişkilendirilmiştir. Yapılamayacak bir işin yapılacakmış gibi konuşulması ise "Kendinde olmayan bir şeyi var gibi göstermek." anlamında kullanılan satmak fiili ile karşılamaktadır.

3.11. Yutturma

Ağzını kullanmak (satmak): (Birinin) söylediklerini kendi düşüncesiymiş gibi anlatmak. Birinin söylediği söz, konuşmak eylemini gerçekleştiren organ (ağız) ile ifade edilmiştir. Söylenen sözün başka birine ait

olduğu, bir şeyden belli bir amaçla yararlanmak, kullanmak ya da kendinde olmayan bir şeyi varmış gibi göstermek anlamlarına gelen satmak fiiliyle ifade edilmiştir.

4. TELMİH (ALÜZYON) İLGİSİ İLE SOMUTLAŞTIRILAN DEYİMLER

Alüzyon (Alm. allusion, Fr. allusion, İng. allusion), anlam aktarımını sağlayan dolaylı anlatım araçlarından biridir. Deyim aktarması, ad aktarması ve benzetme yoluyla oluşturulan deyimlerdeki gibi alüzyonlu deyimlerde de benzeyen, benzetilen ve benzetme yönü bulunur. (Sinan 2015: 81) Bu tip deyimlerde gösteren geçmişte gerçekleşmiş bir olay, durum ya da yaşantıdan yararlanılarak oluşturulur. Gösteren ve gösterilen arasındaki ilişkinin başka bir deyişle dolaylı anlatımın bildirişim sırasında tam olarak gerçekleşmesi için göstergenin kaynaklandığı olayın dinleyici ya da okuyucu tarafından bilinmesi gerekir. (Subaşı 1988: 31)

Birçok deyim ilk olarak bir kişi veya bir grup tarafından ortaya konulur ancak aralarından bazıları varlıklarını sürdürür, dayandıkları hikâyeler toplum içinde yaygınlaşır. Bu deyimlerin söyleyenleri zamanla unutulur. Deyimlerin dayandıkları hikâyelerdeki olay unutulsa bile kalıp ifade olarak genel dil içerisinde var olmaya devam ederler. (Sinan 2015: 81)

Çalışmanın bu bölümünde kandırmak kavramını ve dolap, düzen, hile, oyun, kandırmak, kurnazlık, sinsilik, yalan anlambirimciklerini telmih ilgisiyle (alüzyon) somutlaştıran deyimler ve hikâyeleri ele alınmıştır.

4.1. Aldatmak

Alüzyonlu deyimlerde deyimlerin kaynaklandıkları olgunun kesin olarak belirlenememesi nedeniyle gönderme yapılan olay, durum ya da yaşantı kimi zaman birden fazla olabilmektedir. (Subaşı 1988: 109)

Bin (kırk) dereden su getirmek: Çok dolambaçlı gerekçeler ileri sürmek, birçok aldatıcı diller dökmek. İki farklı hikâyesi bulunmaktadır.

I

"Zalimliği ile meşhur derebeylerinden biri halkın sıkıntı çektiği yıllarda su altındaki tarlaları satın alıp birleştirir. Su kaynaklarının olduğu bahçeleri para ve tehditle satın aldıktan sonra bu bahçelerin altına büyük, süslü güzel bir değirmen yaptırmış. Bir süre sonra değirmende yangın çıkar ve kül olur. Zorba derebeyi yılmaz, daha büyük bir değirmen yaptırır ve para basmaya başlar. Kuraklık olur ve bahçelerin suyu kurur ama zorba gene civar bahçelerin suyuna el koyarak değirmenin çarkını döndürmüş. Ahali sürekli beddua edip dururmuş bu adamın işlediklerine. Bir gece sabaha kadar görülmemiş bir yağmur yağmış. Sabah olunca değirmenin yerinde yeller esiyormuş. Derebeyi de inatçı mı inatçı. Yeniden yaptırmış susuz değirmeni ve kapısına kocaman bir kilit asmış, bir de levha: "- Kırk dereden getirdim su/ gene dönmedi doğrusu." (Sinan 2015: 179)

II

"Eski zamanlarda köyün birinde bir delikanlı, köyün en güzel kızına âşık olur ama bu aşktan kızı haberi yoktur. Delikanlı kızın dikkatini çekmek için her türlü yolu dener ama bir türlü başarılı olamaz. Delikanlı artık bu güzel kızın peşine düşmüştür. Bir gün köyün içme suyunun bulunduğu derede su doldurmak için köyün kızları ve kadınları kuyruk olmuşlardır ve sevdiği kız da bu kuyrukta imiş. Delikanlı da acaba bir fırsat bulabilir de bu kızla konuşabilir miyim diye yakından izliyormuş. Derenin suyu kesilivermez mi?" Tam fırsat " diye hemen koşmuş kızın yanına ve bütün cesaretini toplayarak;

-Bana bir fırsat verirseniz sizin suyunuzu komşu köyün deresinden doldurup getirebilirim.

Kız biraz alaylı biraz da nazlıca;

-E hadi bakalım öyleyse git doldur getir de görelim.

Delikanlı kızın elinden kovayı kapmasıyla fırlaması bir olur. Durup dinlenmeden suyu komşu köyün deresinden doldurup aynı hızla döner. Kız suya bir bakar ve beğenmez.

-Eh işte… Suyu çabuk getirdin ama bu su çok bulanık.

Delikanlı hemen kovayı kaparak diğer köyün deresine koşar. Oradan da aynı hızla suyu getirir ama kız onu da beğenmez. Öbür köy, öbür köy derken delikanlı kırk köyün deresine gider ama kıza bir türlü getirdiği suları beğendiremez. Tam bu sırada köyün kesilen suyu gelir ve köyden kıza âşık olan başka bir delikanlı suların geldiği haberiyle birlikte koşarak suyu getirir ve kız bu delikanlının getirdiği suyu beğenir. Kıza esas âşık olan delikanlı bu haberi duyunca;

-Vay bee! Kırk dereden su getirdik yine de yaranamadık." (Celeb 2013: 52)

4.2. Dolap, Düzen, Hile, Oyun, Tuzak

Alicengiz oyunu (yapmak): Kurnazca ve haince düzenlenen işler yapmak. "Ali Cengiz adında bir büyücü varmış. Kılıktan kılığa geçermiş. Sırrına kimse akıl erdiremezmiş. Sırrını öğrenenleri de yol edermiş. Hakkındaki gizemli anlatıları dinleyen padişahın biri aklını Ali Cengiz'in sırlarına takmış. Haber uçurmuş dört tarafa: "Bu sırrı getirene küçük kızımı vereceğim" demiş. Birçok insan bu uğurda hayatını harcamış. Bunlardan güzel kalpli bir yoksul köylü çocuğu büyücünün güvenini kazanmış. Büyücünün yanında kaldığı sürede ahmak gibi davranarak adamın bütün sırlarını, büyülerini öğrenmiş ama büyücüye hissettirmemiş. Kaçmak için fırsat çıktığında yoksul çocuk kuş olur uçar, büyücü Ali Cengiz, kartal olup kovalar. Çocuk kurt olup koşar, büyücü Kangal köpeği… Yoksul çocuk kaça kaça padişahın sarayına gelip bir demet çiçek olup padişahın kucağına düşmüş. Büyücü Ali Cengiz çok güzel bir kıza bürünüp Padişahın kucağındaki çiçekleri alıvermiş. Bir tilki gibi kurnaz olan çocuk hemen buğday olup kızın parmakları arasından yere akmaya başlamış. Büyücü bu sefer tavuk olup darılara koşunca bizim yoksul daha erken davranıp kocaman bir sansar oluvermiş ve tavuğu boğazlayıvermiş. Ortalık hep kan olmuş. Padişah olan bitene gözleriyle tanık olmuş: Yoksul çocuğu zeki, akıllı ve kurnaz oluşundan dolayı kutlamış ve onu kızıyla evlendirmiş." (Sinan 2015: 37, Celep 2013: 96)

4.3. Kurnazlık

Suya götürüp susuz getirmek (Biri, başkasını): Ondan çok akıllı olmak, onu aldatabilecek kadar kurnaz olmak. "Büyük bir köyün yoksul çobanı ağanın kızına âşık olmuş. Kızın da gönlü varmış çobanda. Ancak baba kızını zengin biriyle evlendirmek isteğindeymiş. Çaldığı kavalla hayvanlarla adeta konuşan çoban yaşlı büyüklerden birine derdini anlatmış. Bu yaşlı dede kızı babasından istemiş. İnat eden adama da: "- Bu çoban sürüyü susuz götürüp susuz geri getirecek kadar hünerlidir, kızı ver, evlendirelim." Demiş. Kızın babası: "Görelim bakalım!" deyince üç gün sonra çeşmenin başına üşüşmüş köyün meraklıları. Çoban iki gün boyunca susuz bırakılmış sürüyü çeşmenin yakınına kadar getirmiş ve dönüp ters istikamete yürümüş, kavalıyla bir çalmış ki bütün otlar, ağaçlar, hayvanlar durup dinlenmişler. Koyun sürüsü önce put kesilmiş sonra düşmüş çobanın ardına, köye geri susuz dönmüş. Çoban da böylece kızın babasına kendini kanıtlamış." (Sinan 2015: 239-240, Celeb 2013: 127)

4.4. Sinsilik

Karaman'ın koyunu, sonra çıkar oyunu: Bu iş şimdi olağan görünüyor ama altından neler çıkacak, sonra görürsünüz. "Osmanlıya yenilen Karaman beyi bir daha ayaklanmayacağına dair göğsünün üstünü koyarak: "-Ant olsun ki bu can şu tende durdukça padişahın emrinde olacağım" diye yemin etmiş. Huzurdan ayrıldıktan bir süre sonra göğsünde gizlediği güvercini çıkarıp salıvermiş. "- Ben yemini bu güvercinin üstüne yaptım" deyip gene başkaldırmış. (Sinan 2015: 168-169)

Saman altından su yürütmek: Kendisinin yaptığını belli etmeyerek ortalığı karıştırmak, herkesi birbirine düşürmek. "Su sıkıntısı yaşanan Anadolu köylerinde bahçeleri sulama sırayla yapılır. Suyun kaynağına yakın bahçesi olan adamın biri kendi sırasındaki suyla yetinmek istememiş. Kaynakla bahçesi arasına bir suyolu yapmış ve üstünü otlarla, saman balyalarıyla döşeyerek gizlice her gün sudan yararlanmış. Sıcağın bahçe ve bostanları kavurduğu bir yıl bu adamın bahçesinin yeşilliğini gören köylüler işkillenmişler. Muhtar gidip araştırma yapıp geleceğini söylemiş ve uyanık köylünün bahçesindeki havuzun suyunu izleyerek samanların altında gizlenmiş yolu görmüş. Köylüye ağzına geleni sayan Muhtar kahveye kızgın bir suratla girmiş: "-Ağalar, siz burada gevezelik yaparken elin oğlu saman altından su yürütüyormuş meğer" demiş." (Sinan 2015: 229, Celeb 2013: 96)

4.5. Yalan

Atma Recep din kardeşiyiz palavra savurma; birbirimizi biliriz: Palavra atma, biz birbirimizi iyi tanırız. " Osmanlının son devrinde Rumeli'de Recep adında bir eşkıya ve avenesi diğer Müslüman köylere kan kustururmuş. Zulüm dayanılmaz hale gelince İstanbul'a doğrudan başvurmuş köylüler. İstanbul, özel bir jandarma birliğini Recep ve adamlarını takiple görevlendirmiş. Osmanlı askeri Recep ve adamlarını sakladıkları inde kıstırmış ve ateş altına almış. Öleceğini anlayan Recep: "-Etmeyin more, hep din kardeşiyiz!" deyip adamlarıyla teslim olur. Recep ve adamlarına oracıkta bir meydan dayağı çekilir. Yargılanır ve hüküm giyer. Yıllar sonra ceza evinden çıkar. Yaşlı Recep eşkıyalık günlerinin muhabbetini yaparak şişinirmiş. Bir gün gene böyle desteksiz atarken askerlere kılavuzluk ettiği için olaya şahit olan biri de kahvede otururmuş. Recep: "-More jandarmaları öldürecektim ama ağladılar, yalvardılar; çoluk çocuk var diye acıdım." demiş. Arkadan da bir ses duyulmuş: "Atma Recep biz de din kardeşiyiz." Recep dönüp adama bakar ve hatırlamış teslim olduğu anı. Susmuş ve bir daha da bu olaydan bahsetmez olmuş." (Sinan 2015: 53, Celeb 2013: 119)

5. HEM DEYİM AKTARMASI HEM DE ALÜZYON (TELMİH) YOLUYLA SOMUTLAŞTIRILAN DEYİMLER

Hem bir hikâyesi olan hem de benzetme ilgisi oluşturulmuş 10 deyimle karşılaşılmıştır. Bu deyimler, kandırmak kavramını ve dolap, düzen, hile, oyun, ikiyüzlülük, ikna, yalan, yutturmak anlambirimciklerini somutlaştırmıştır.

5.1. Aldatmak

Dolma yutmak: Kanıp aldanmak. Kişiye yapılan hile, argoda yalan anlamı da taşıyan "dolma" sözcüğü ile ifade edilmiştir. Buna inanmak, aldanmak, kanmak ise ağzımızdaki bir şeyi midemize yollamamıza benzetilerek yutmak fiili ile ilişkilendirilmiştir.

"Kötü yola düşmüş biri saf görünen bir mahalle delikanlısıyla evlenmek ister, görüşmek için bir araya gelmiş. Bu arada erkeğin bir dostu görüşmeden evvel delikanlıya kadın hakkında her şeyi anlatmış. Kadınla buluşup onun yalanlarını dinleyen delikanlı: "-Git be yosma, bu dolmaları çocuklar bile yutmaz" demiş. "(Sinan 2015: 109)

5.2. Dolap, Düzen, Hile, Oyun, Tuzak

Külah giydirmek (birine): Oyun etmek, hileyle aldatmak. Aldatmak için yapılan hile, aşağıdaki hikâye ile ilişkilendirilerek somutlaştırılmıştır.

"Mevleviliğin saygı gördüğü dönemlerde başlarındaki Mevlevi külahından dolayı tanınır ve bu dervişlere dokunulmaz, sayılır sevilirlermiş. Ancak kimi kendini bilmez haydut dolandırıcı ve hırsız takımı bundan yararlanmak için adamlarına Mevlevi külahı giydirirlermiş. Bu oyunla insanları aldatırlarmış. 17. Yüzyılda Anadolu'daki eşkıyaların kökünü kazımak için harekete geçen İstanbul, İsmail Paşa komutasında bir özel asayiş birliği gönderir. Bulduğu eşkıyaların başını kesen İsmail Paşa iz sürerek Konya'ya kadar gelir. Çarşıda şüphelendiği altı külahlıyı yakalar. Adamlar Mevlevi olduklarını söyleyince bunlardan sema yapmaları ve Kur'an okumaları istenir. Sınavı geçen dört Mevlevi yoluna giderken kalan iki adamın başları Konya sokaklarını dolaşır." (Sinan 2015: 190)

Ayağının altına karpuz kabuğu koymak: Hile yaparak birini işinden uzaklaştırmak. Yapılan hile üzerine basıldığında ayağı kaydıran, dengenin bozulmasına neden olabilen karpuz kabuğuyla ilişkilendirilmiştir.

"Sürekli selam vermeden önlerinden geçen bir kibarı kafaya takan esnaf bir plan yapar. Akşam dönüş saatinde adam ayarlayıp lambalarını söndürür sokağı da karpuz kabuklarıyla döşerler. Kibar ve kurumlu adam yaklaşınca bütün esnaf aynı anda dükkân ışıklarını da kapatır. İş yerlerinin önüne çıkanlar, kibarı karanlıkta zor seçerler. Ay ışığı da yoktur üstelik. Derken bir gürültü sesi duyarlar, hemen ışıkları yakarlar. Kurumlu kibar adam yerlerde mırıldanıp duruyormuş. Ayağa kalkıp "-Lütfen beyler ayak altına karpuz kabuğu koymayalım" demiş." (Sinan 2015: 54)

Dolap çevirmek: Hile ve dalavere ile iş yapmak. Hile yapmak, dönen bir dolabın hareketine benzetilerek somutlaştırılmıştır.

"Paşa, vezir, bey, ağa evlerinde, konaklarında kadınlar bölümüne haremlik, erkeklerin bulunduğu tarafa ise selamlık denirdi. Kadın ve erkek tarafı arasındaki duvarda küçük bir pencere bulunurdu. Bu bir çeşit döner dolaptı. Haremlikte pişen yemekler bir iki rafı da olan dolap çevrilince yemekler selamlık tarafına geçerdi. Erkekler de boş kapları dolaba kor, çevirir haremliktekiler alırdı. Bu işlem esnasında kimse birbirini görmezdi. Fakat çevrilen bu dolaplar ara sıra gönül işlerinde de kullanılır olmuş. Sevenler birbirine; gül, mücevher ve mektup alışverişinde de bu dolapları çevirirmiş." (Sinan 2015: 108-109, Celeb 2013: 79)

5.3. İkiyüzlülük

Gizli din taşımak: Göründüğünden ayrı bir din ya da kanış sahibi olmak. Gerçek düşüncesini gizlemek. Bir kimsenin söylediğinden, göründüğünden farklı kanısı olmasını inanılan ancak gösterilmeyen, söylenmeyen din ile betimlemiştir.

"Niko Rum bir ailenin çocuğu iken devşirilerek Türk bir aileye verilmiş, Mehmet adını almıştır. Daha sonra devlet kapısında çalışmaya başlamıştır. Dokuz yaşında ayrıldığı sofu babaannesini, anne ve babasını da unutamamıştır. Aksaray'da çalıştığı yerde Pazar günleri birkaç saat kaybolur. Durumu fark eden yönetici Bektaş Ağa, Mehmet'i izler. Mehmet Pazar günü ara sokaktan geçerek Kumkapı'daki kiliseye girer. Üç hafta sonra Bektaş Ağa, herkesi toplayarak: "-Ağalar içimizde gizli din taşıyan kimse varsa bir adım öne çıksın" der. Şaşkın kalabalıktan yükselen homurtuya aldırmayan Bektaş Ağa iki kere daha sözünü tekrarlayıp: "-Çıkmazsa ben açıklayacağım" deyince Mehmet perişan şekilde öne çıkıp yere bakar. Bektaş Ağa Mehmet'e: "-Eşyanı topla git" demiş." (Sinan 2015: 131-132)

5.4. İkna

Nabza göre şerbet vermek: Birinin, eğilimine uyan, hoşuna giden davranışlarla, sevgisini kazanmaya çalışmak. Kişinin istediği ölçü nabız, hoşa giden davranış ise şerbet sözcüğü ile betimlenmiştir.

"Eskiden hekimler, kalp çarpıntısı olan, tansiyonu düşen kimseler için otlardan ve meyvelerden kendi elleriyle yaptıkları şurupları içirirmiş. Bu işin uzmanı olan hekim her hastaya aynı şurubu vermez, her hastanın nabzını tutup dinler ona göre şerbet verirmiş." (Sinan 2015: 201-202)

5.5. Yalan

Kurt masalı okumak (söylemek): Uzun uzadıya ileri sürülen ve inandırıcı olmayan bahaneler, özürler ileri sürmek. Bir kimsenin özür dilemek için uzun uzadıya ileri sürdüğü bahaneler masala benzetilmiştir.

"Kurtla tilkinin arkadaşlığı uzunca süre devam etmiş, tilkinin kurnazlığı sayesinde yiyip içip gezmişler. Bir gün tilki bir avcının kapanına ayağını kaptırmış. Kurt avcının geldiğini görünce arkadaşını bırakıp gitmiş. Tilki ölü numarası yapıp kurtulmuş. Tilkinin yaşadığını fark eden kurt tilkiye yanaşıp tekrar arkadaş olmak istemiş ama tilki kabul etmemiş. Kurt eski dostluklardan güzel günlerden, ziyafetlerden bahsedince tilki kızıp: "- Yeter! Bana kurt masala okuma! demiş." (Sinan 2015: 188)

5.6. Yutturmak

Ayasofya'da dilenip Sultanahmet'te sadaka (zekat) vermek (Sultanahmet'te dilenip Ayasofya'da): Kendisi başkalarının yardımı ile geçindiği halde gösteriş için elindekini başkasına dağıtmak. Yutturma kavramı, gösterenlerin (Ayasofya-Sultanahmet, dilenmek-sadaka vermek) kavramlarının karşıtlığından yararlanılarak somutlaştırılmıştır.

"Dilenciliği meslek edinmiş aylağın biri cumaları kılık değiştirip Ayasofya'nın önüne gider dilenirmiş. Topladığı parayı alıp gidecekken aklına Sultan Ahmet çeşmesinden su içmek ister. Suyu içip dönerken zavallı bir dilencinin haline acıyıp biraz para verir. Dilenci biraz daha para isteyince kızıp "-Suç ben de Ayasofya'da dilenip Sultan Ahmet'te sadaka verirsen böyle olur" demiş. Yanında geçen bir tanığı da bunu duymuş." (Sinan 2005: 54)

Kavuk sallamak: Bir kimseye, yaptıklarını doğru buluyor görünerek dalkavukluk etmek. Bir şeye onay verdiğimizi belirtmek için başımızı sallarız. Bu deyimde başın yerini bir başlık türü olan kavuk almış ve yaptığımız onaylama hareketine benzetme yapılmıştır.

"Kasabaya yeni gelen Kadı Efendiye "hoş geldiniz" demek için huzura çıkmışlar. Kadı'nın konuşması esnasında karşısında dizilip el pençe duranlar sürekli başlarını sallıyorlarmış. Bir süre sonra Kadı Efendi bu durumdan rahatsız olmuş. Huzurdakilere: "Ağalar sizin ağzınız diliniz yok mu, niye kavuk sallayıp duruyorsunuz" demiş. " (Sinan 2015: 171)

Kargayı bülbül diye satmak: 1) Konuşma, davranma inceliklerini bilmeyen kimseyi güzel konuşur, kibar davranır diye tanıtmak. 2) Çirkini güzel göstermeye çalışmak. Güzel, sesi güzel bir kuş olan bülbül; çirkin ise hem sesi hem de kendisi çirkin olan karga ile betimlenmiştir.

"Kapalı çarşıda dolaşarak; halı, cicim, kilim gibi malları sırtında taşıyıp satan Sinek Cemal diye biri varmış. Göbekli, çirkince yüzlü, orta boylu bu adam pazarlık esnasında çok konuşur, yeminler eder alıcıyı ayaküstü bir iki dakikada ikna eder malı satarmış. Bir vakit çarşıda toplanıp sohbet edenlerden biri selam verip geçen Sinek Cemal'i görünce: Arkadaşı: "Senin dükkâna çok uğruyor, uyanık ol, sana bülbülü karga diye satmasın!" demiş." (Sinan 2015: 170)

6. SONUÇ

Deyimler; düşünce, kavram, nesne ve kişilerin durumlarını, özelliklerini yansıtmak için kullanılan ve gerçek anlamının dışına çıkmış özel anlam/anlatım boyutuyla kalıplaşmış söz öbekleridir. (Akyalçın 2012: 10) Deyimlerde dile gelen mecazlı anlatımlar Çarpıcı kurgularıyla ilgi çekmekte, konu üzerinde derinlemesine düşünmenin yolunu açmaktadır. (Şen 2017: 11) Anlatımı tekdüzelikten kurtaran deyimler duygu, düşünce, umut, yaşam tarzı vb. durum ve kavramları son derece canlı somutlaştırmalarla ifade eder.

Taramamız sonucunda kandırmak kavramı ve anlambirimciklerini somutlaştıran 102 deyim belirlenmiştir. Deyim aktarması (Benzetme ilgisi) ile oluşturulan 72, ad aktarması (bağlantı ilgisi) ile oluşturulan 14, telmih (alüzyon) ile oluşturulan 6, hem telmih hem de deyim aktarması yoluyla somutlaştırılan 10 deyim tespit edilmiştir. Kandırmak kavramı ve anlambirimcik demeti daha çok deyim aktarması ile somutlaştırılmıştır.

Çalışmamıza konu olan deyimlerde kandırmak kavramının abartma, aldatma, aldanmama, ayartma, do-

lap, düzen, hile, ikiyüzlülük, ikna, inanma, inandırma, kurnazlık, oyalama, oyun, sinsilik, tuzak, uyanıklık, uydurmak, yalan, yutturma olmak üzere 20 adet anlambirimciği tespit edilmiştir. Anlambirimciklerin birbirlerine olan yakınlıkları düşünülerek 16 başlık oluşturulmuştur. Kandırmak kavramı ve anlambirimcikleri günlük yaşam içerisinde sık kullanılan kelimelerle somutlaştırılmıştır. Bu kelimeler (Tablo 1)'de gösterilmiştir.

Tablo 1: Kandırmak kavramı ve anlambirimciklerini somutlaştıran kelimeler

AKRABALIK İSİMLERİ	Dünür, kardeş, kız
DİNLE İLGİLİ İSİMLER	Amin, cin, din, dua, hacı, Müslüman, sadaka, Yahudi, zekat
HAYVAN İSİMLERİ	Bülbül, karga, kaz, keklik, kurt, kuzu, sıçan, tavşan, tazı.
ORGAN İSİMLERİ	Adım, ağız, avuç, ayak, baş, beyin, burun, damar, gönül, göz, el, işkembe, karın, koyun, parmak, yürek,
ÖZEL İSİMLER	Ali, Ali Cengiz, Mehmet, Recep, Veli.
SAYI İSİMLERİ	Bir, bin, kırk
YER İSİMLERİ	Ayasofya, Karaman, Sultanahmet.
YİYECEK, İÇECEK İSİMLERİ	Aş, bal, dolma, karpuz, su, şerbet
ZAMAN İSİMLERİ	Akşam, bugün, dün, gece, gündüz.
DİĞER İSİMLER	Açmaz, alay, alt, akıl, balon, boğuntu, çamur, çanta, çelme, çırak, çift, çukur, çuval, dış, dolap, düğün, fak, gazel, güveç, hasıraltı, iç, ikili, kafes, kalay, kapan, kar, kazık, kılıç, kitap, kulp, kül, künde, külah, laf, masal, nabız, oku-, ora, oyun, post, renk, sakal, saman, süs, tuzak, üst, yufka, zoka,
FİİLLER	Ağırla-, at-, bak-, bas-, bil-, boya-, bul-, bürün-, çal-, çarp-, çevir-, çık-, çıkar-, de-, del-, dilen-, dök-, düş-, et-, gel-, getir-, gez-, gir-, gir-, giydir-, gönülle-, gör-, güreş-, kat-, kaydır-, kes-, koy-, kullan-, kur-, küstür-, ol-, otur-, oyna-, oyna-, salla-, sat-, savur-, söyle-, tak-, taşı-, tut-, uçur-, ver-, yak-,yan-, yat-, yıka-, yut-, yut-, yürüt-,

KAYNAKÇA

AKSAN, D. (1987), *Türkçenin Gücü,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.

AKSAN, D. (1990). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim 3,* Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

AKSAN, D. (1998). *Anlambilim (Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi),* Engin Yayınevi, Ankara.

AKSAN, D. (2001). *Türkiye Türkçesinin Dünü, Bugünü, Yarını,* Bilgi Yayınevi, Ankara.

AKSAN, D. (2015). *Türkçenin Sözvarlığı,* Bilgi Yayınevi, Ankara.

AKSOY, Ö. A. (1976). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü II-Deyimler Sözlüğü*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.

AKYALÇIN, N. (2012). *Türkçemizin Anlamsal Zenginlikleri Deyimlerimiz*, Eğiten Kitap, Ankara.

CELEP, Ö. (2013). *Dillerden Düşmeyen Deyimler ve Öyküleri*, Akis Kitap, İstanbul.

GÖKDAYI, H. (2011). *Türkçede Kalıp Sözler,* Kriter Yayınları, İstanbul.

SİNAN, A. T. (2015). *Türkçenin Deyim Varlığı*, Kesit Yayınları, İstanbul.

SUBAŞI UZUN, L. (1991). *Deyimleşme ve Türkçede Deyimleşme Dereceleri*. Dilbilim Araştırma Dergisi 2, 29-39.

ŞAHİN, H. (2004). *Türkçede Organ İsimleriyle Kurulan Deyimler,* Uludağ Üniversitesi Yayınları, Bursa.

ŞEN, S. (2017). *Eski Türkçenin Deyim Varlığı*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Türkçe Sözlük. (2005). Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

VARDAR, B. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü,* Multilingual Yayınları İstanbul.

YURTBAŞI, M. (2013). *Sınıflandırılmış Kavramlar Sözlüğü (Türkçe Thesaurus*), Tor Ofset, İstanbul.

TDK: Türk Dil Kurumu, sozluk.gov.tr (Erişim 26.04.2021)